

Noter

Alle skal kunne læse – Charlotte Appel

S. 2ø: *Forordning om Skolerne paa Landet i Danmark, 23. jan. 1739.*

S. 3n: Om proces og kommission, med videre kildehenvisninger, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 189-193. Om Andreas Hojer, se Ditlev Tamms portræt i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udgave.

S. 4ø: Rigsarkivet. Kommissionen ang. Skolevæsenet i Danmark og Norge, 1735-37. Dele af materialet, netop fra Vestjylland, er publiceret i Severinsen 1907. En kildekritisk diskussion af materialet i Appel 2001, bd. 1, s. 185-193.

S. 4n: Rigsarkivet. Kommissionen ang. Skolevæsenet i Danmark og Norge, 1735-37. Pk. 1, Aalborg Stift, nr. 94.

S. 4n: Rigsarkivet. Kommissionen ang. Skolevæsenet i Danmark og Norge, 1735-37. Pk. 1, Aalborg Stift, nr. 97.

S. 5: Om ældre danske ABC'er, se Appel 2023.

S. 6m: Rigsarkivet. Kommissionen ang. Skolevæsenet i Danmark og Norge, 1735-37. Pk. 4, Ribe Stift. Indberetningerne fra Ribe amt er publiceret i uddrag i Severinsen 1907. For Allerups beretning se sst., s. 87-88.

S. 6n: Severinsen 1907, s. 87-88.

S. 6n: Sst., s. 88.

S. 7ø: Sst., s. 84-85.

S. 7m: Nærmere om Peder Wedel, herunder hans konflikter med Christen Christensen Allerup, i Appel og Fink-Jensen 2009, s. 272-311, med henvisninger til kildematerialet i Ribe bispearkiv, Rigsarkivet.

S. 7n: Mere om skolehold uden bygninger, se Appel og Fink-Jensen 2013.

S. 8m: Nærmere om de forskellige forlæg, se Larsen 1984, bd. 1, især s. 242-249.

S. 9n: De bløde formuleringer findes i *Forordning om Skolerne paa Landet i Danmark, 1739*, især § 36-37.

S. 9n: Sst. § 38. Nærmere om traditionen for privatundervisning hos adelige, gejstlige og velhavende købstadsfolk i Appel og Fink-Jensen 2013, s. 133-145.

S. 11ø: *Forordning om Skolerne paa Landet i Danmark, 1739*, indledningen.

S. 11ø: Sst. § 7, 25, 27 og 37. At skrive- og regneundervisning reelt var noget ekstra, fremgik allertydeligst af den tilhørende instruks til skoleholderne, hvor de nævnte beløb blev fastsat.

S. 11m: For eksempler på priser, se Thestrup 1991. Specielt om priser på læsestof, se Appel 2001, s. 521-538.

S. 11m: *Forordning om Skolerne paa Landet i Danmark, 1739*, § 10.

S. 13ø: Sst., især § 5, §9, §15, § 23-24.

S. 13m: Se fx Larsen [1916] 1984, bd. 1, s. 257-259, og Feldbæk 1990, s. 186.

S. 13n: Nærmere herom i afsnittet ”Jubilæumsår”, s. 84-87.

S. 16m: Thing 2015, s. 18-36. Uafhængigt af udviklingen i Europa opstod også skrifttegn i andre dele af verden, se sst. s. 25.

S. 16n: Imer 2018, s. 14-24.

S. 17ø: Imer 2018, s. 55. Den omtalte sten står i Gunderup kirkes våbenhus, syd for Aalborg. Indskriften fortsætter: ”De ligger begge i denne høj. Ebbe undte Toke sig gods efter sig”. Ordet ”thegn” kan have flere betydninger, herunder også ”kriger”.

S. 17m: Se Imer 2023. Desuden <https://natmus.dk/nyhed/ny-forskning-fra-nationalmuseet-afsloerer-hvem-der-huggede-jellingstenen/>

S. 17n: Se Appel 2020, s. 250. Den norske forsker Aslak Liestøl (1971) fremhævede kniven som det centrale skriveredskab for en runekyndig.

S. 17n: Citater fra Snædal 1994, s. 27.

S. 18ø: Den norske forsker Terje Spurkland har lanceret begrebet ”runacy” som pendant til det engelske ”literacy”, se Spurkland 2004. Om hverdagens brug af runer, se Appel 2020, s. 250, og Snædal 1994.

S. 18m: Jf. Rimbert i *Ansgars Levned*, udgivet af E. Odelman 1986, s. 27.

S. 18m: Se Imer 2018, s. 2-9.

S. 19ø: Om de første skoler, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 28-33; om tidlige vidnesbyrd om skriftbrug i dansk middelalder, Appel 2020, s. 251-253.

S. 19n: Se Hybel og Poulsen 2007, s. 91. Tesen blev første gang lanceret som ”From memory to written record” af den britiske forsker, Michael Clanchy.

S. 20ø: Om de kongeliges læse- og skrivefærdighed generelt, se Appel 2020, s. 253-254.

S. 20m: Om brug af danske love og skriftlig dansk i samfundet generelt, se Hybel og Poulsen 2007, s. 92-97, og Appel 2020, s. 254-255.

S. 21m: Appel 2020, s. 256.

- S. 21n: Ingesman 1988.
- S. 22ø: Poulsen 2007. Desuden Hybel og Poulsen 2007, s. 104-106.
- S. 22m: Se Appel 2020, s. 258-259. Specielt om kvinder, også Hansen 2017.
- S. 23m: Om bogtrykket, se fx Appel 2001, s. 372-374.
- S. 23m: Horstbøll 1999, s. 276-277.
- S. 24ø: Om den gradvise overgang, se Appel 2001 og Horstbøll 1999.
- S. 24m: Om Snell, se Bisgaard 2020. Om Ghemen, se Appel 2001, s. 374, med videre henvisninger. Ghemen opholdt sig primært men ikke udelukkende i København og var så vidt vides helt fraværende et par år.
- S. 24n: Om Luthers gennemslagskraft via det trykte ord, se Moeller 1990, og mere generelt om reformation og bogtryk, se Pettegree 2005.
- S. 25ø: Om bogtryk som teknik, se Appel 2001, s. 372-374.
- S. 25n: Se fx Hans Tausen: *Edt kort antswor till Bispenss sendhcebreff aff Othense*, 1529, og samme: *Suor til then falske oc uchristelige underuiisning som lector Powell screff til Randet y Københaffn Om then Papistiske Messe*, 1531. Om den offentlige debat på tryk, se Appel 2001, s. 379.
- S. 26n: Om censurpolitik efter reformationen, se Appel 2001, s. 381-403.
- S. 27ø: Om den aktive brug af bogmediet efter reformationen, se Appel 2001, s. 381-403.
- S. 27m: Om kirkeordinansen, se kildeudgaven i Lausten 1989.
- S. 28m: Se sst.
- S. 29n: Om kirkens katekismuspolitik efter reformationen, se Appel 2001, bd. 1, 139-158, og Appel 2017. Specielt om Palladius, se desuden Lausten 1987, s. 37-49.
- S. 30ø: Om Resens politik, se Appel 2001, s. 143-148. Citat om ”gudfrygtighedens planteskole” (fra mødereferat fra Roskilde Landemode 1626), s. 145; citat om at ”læse bogstaverne” (Roskilde Landemode 1616), s. 147.
- S. 30m: Appel 2001, s. 149-154. Også Appel 2017, s. 258.
- S. 30n: Eksempler på gejstliges aktiviteter med at søge om hjælpelærere, oprette skoler osv., se Appel 2001, s. 202-213. Specielt om Fakse, se Appel 2006.

S. 31m: Sørbymagle nr. 255, i Højrup 1963. I kilden er pigenavnet stavet Sitzel. Kirkebogen blev ført af præsten Mads Prom.

S. 32ø: Vonsild nr. 235, i Worsøe 1982. Det skal bemærkes, at Vonsild Sogn lå lige syd for grænsen mellem kongeriget og Slesvig. Mange af sognebørnene var dog født og opvokset nord for Kongeåen. Præsten Johannes Røde stod bag de detaljerede optegnelser.

S. 32m: Vonsild nr. 236, i Worsøe 1982.

S. 33ø: Vonsild nr. 50 og nr. 186, i Worsøe 1982.

S. 33m: Se bl.a. Sørbymagle nr. 207, i Højrup 1963.

S. 34ø: At det især var den ældste søn, der blev investeret i, fremgår klart af bevarede forsorgsbestemmelser i skifteforretninger, dvs. ved en forælders død, jf. Appel 2001, bd. 1, s. 301. Om andre landbodrenge, der når langt i hierarkiet af færdigheder, se sst., s. 85-91.

S. 34m: Om drenge, der sendes til latinskole, se Appel og Fink-Jensen 2009, s. 348.

S. 34n: Om præstebørn, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 133-136.

S. 35m: Om børn af adelige, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 136-144, med videre referencer.

S. 36n: Om latinskoler efter reformationen, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 69-85, med videre henvisninger. Specielt om fysisk afstraffelse, se sst. s. 53-66.

S. 37m: Om skoleholdere i købstæderne, se Appel 2001, s. 230-246, og Appel og Fink-Jensen 2013, s. 147-161.

S. 37m: Appel 2001, s. 243.

S. 37m: Appel 2001, s. 239.

S. 38ø: Vonsild nr. 164 og 171a, i Worsøe 1982. Ang. undervisende håndværkerkoner, se Appel 2001, s. 243-244.

S. 39ø: Om tidens bogsamlinger, se Appel 2001, s. 663-817.

S. 39m: Om omfanget af bogudgivelser på dansk, se Appel 2001, s. 549-589. Om henvendelser til ”menigmand”, se sst. s. 602-614, og Horstbøll 1999.

S. 39n: Om almanakker, se Appel 2001, s. 410-413, og Horstbøll 1999, s. 563-575. Om Uglspil og andre ”folkebøger”, se Appel s. 408-410 og Horstbøll 1999, s. 465-471.

S. 40ø: Se Rasmussen 1963. Sagen er også refereret i Appel 2001, s. 343-344.

S. 42ø: Om Christian 2. og hans skolelovgivning, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 38-39.

S. 42n: Danske Lov, 2-18 (om latinskoler), 2-18-14 (skrive- og regneskoler), 3-18-7 (formynderes tilsyn).

S. 43m: Danske Lov, 2-15-9 (sædedegne) og Gejstlighedens Privilegier, 24. juni 1661, jf. *Danske Kirkelove*, bd. 3, s. 438.

S. 43n: Om fattigforordningen generelt, se Hansen 2022. Desuden Pedersen 2021, især s. 226-232.

S. 44m: *Forordning om Betlere i Danmark* (1708), stk. III.20 og stk. III.21. Fx skriver skolehistorikeren Joakim Larsen i *Bidrag til den danske skoles historie* [1916] 1984, s. 181, at ”Uheldigvis for Skolebesøget” blev tilføjelsen om børnearbejdet gjort.

S. 45ø: Generelt om pietismens historie, se især Shantz 2013. En kort dansk introduktion, hos Lausten 2004, s. 170-186; en lidt længere hos Pedersen 1951, s. 11-229.

S. 45m: Om den tidlige fase, herunder kirkeskoler oprettet af Fr. Thestrup og Ole Worm i hhv. Helliggejst og Vor Frue sogne, se Pedersen 1951, s. 23-44.

S. 45n: Om prinse- og prinsesseskoler, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 170-174. Skolestifterne var prinsesse Sophie Hedevig (1677-1735), prins Carl (1680-1729) og Carl Adolph von Plessen (1678-1758).

S. 45n: Citeret efter Markussen 1971, s. 18.

S. 46ø: Således for prinsesseskolen i Dronninglund 1719, se Appel 2001, s. 298.

S. 46m: Om den konkrete indretning af prinse- og prinsesseskoler, se Markussen 1971, samt Appel og Fink-Jensen 2013, s. 170-174.

S. 47m: Om inspiration udefra, herunder fra Preussen, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 174.

S. 47n: Om koblingen mellem militærstat og skole, se især Reeh 2011.

S. 48m: Om beslutningsprocesserne bag rytterskolerne, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 174-183.

S. 48n: Om protester i Veksø, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 181, med videre henvisninger til kildematerialet.

S. 49n: Om Christian 6.s Kirke- og skolepolitik, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 185-198.

s. 50m: Se sst.

S. 51ø: Pontoppidan 1737, s. 1. Nærmere om værket og dets udbredelse, se Horstbøll 2003.

S. 52ø: Plakat af 29. 04. 1740.

S. 52m: Om de supplerende plakater, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 198-201.

S. 52n: Plakat af 05. 05. 1741.

S. 53n: Havrebjerg 1983, s. 49-50. Søren og hans kones historier også gengivet i Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 35-42.

S. 54ø: Landerslev Skoleprotokol 1778-1796, Jægerspris Lokalhistoriske Arkiv har været inddraget af flere forskere, bl.a. i Markussen 1988, og senest i Appel og Fink-Jensen 2013, s. 331-341, og Appel og Christensen 2023, s. 51-58.

S. 54n: Karen, datter af gårdmand (senere husmand) Lars Andersen, kan fra 1780 følges i Landerslev Skoleprotokol 1778-1796. Jægerspris Lokalhistoriske Arkiv.

S. 55ø: Om skolegang i Landerslev generelt, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 335-337.

S. 55m: Havrebjerg 1983, s. 51-52. Den nye lærebog var biskop Nicolai Edinger Balle: *Lærebog i den Evangelisk-christelige Religion*. København: J.F. Schulz, 1791.

S. 56ø: Blandt bevarede kilder til tidens visitatser findes netop biskop Balles visitatsbøger, se Larsen 1999 og 2002.

S. 56m: Om 1700-tallets folkelige bogtryk, se Horstbøll 1999. Om tidlige erindringer om læsning af morskabslitteratur, se Appel og Christensen 2023.

S. 56n: Om etbladstryk, se Clausen 1985.

S. 56n: Om aviser og øvrige medier, se Jensen 2012-2016, bd. 1, s. 74-75. En bibliografi over provinspressens udgivelser, i Larsen 1994-2001.

S. 57ø: Om forskellige typer underskrifter som kilder til skrivefærdighed, se Appel 2001, s. 158-169.

S. 57n: Om Holberg og censuren, se bl.a. Bjerring-Hansen 2015.

S. 58m: Om trykkefrihedstiden, se Horstbøll, Langen, Stjernfelt, 2020.

S. 58m: Sst.

S. 58n: Kier 1968. Se også Appel og Christensen 2023, s. 101-102.

S. 60m: Om landboreformerne generelt, se Thomsen 2023. Særligt om kameralismen som vigtig politisk-økonomisk samfundstænkning, se Markussen 1995.

S. 61ø: Om sammenhængen mellem landboreformer og skolereformer, se Markussen 1988 og 1995 samt Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 69-89.

S. 62ø: Citeret efter Markussen 2019, s. 52. Om netop J.L. Reventlows reformer, se sst. s. 51-75.

- S. 62m: Markussen 2019, s. 55-56. Om de schimmelmannske godser, se Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 69-75.
- S. 62n: Om skolereformerne på de kongelige godser under ”den lille skolekommission” fra 1784, se Markussen 1988, s. 130-152. Om den landsdækkende ”store skolekommission”, se Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 82-85.
- S. 63m: Citat i brev af 23.10.1887, jf. gengivelse hos Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 55.
- S. 63n: Rousseau 1962. Om *Émile* i Danmark, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 275-278, og Jensen, Korsgaard, Kristensen 2017, s. 133-139.
- S. 64n: Blandt de mest fremtrædende filantropister var C.G. Salzmänn, J.H. Campe og F.E. Rochow. Om filantropismen og dens børnesyn, se Jensen, Korsgaard, Kristensen 2017, s. 139-150.
- S. 65ø: Rochows tekst kom i flere udgaver, jf. Staffensen 2018. Udgaven 1784 ved Jacob Wolf var lavet på bestilling af grev J.L. Reventlow.
- S. 66m: Om klagesagen, se Markussen 2019, især s. 205-238.
- S. 66n: Om Hallager, se Appel 2023 og Appel og Christensen 2023, s. 80-84.
- S. 67ø: Om den store mangfoldighed i bogudbud til læseindlæring, se Appel og Christensen 2023, s. 64-71. Om forskellige indlæringsmetoder i 1700- og 1800-tallet, se Juska-Bacher 2023.
- S. 68m: Om selve processen frem mod de færdige 1814-anordninger, se Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 127-132. Kilderne hertil i Larsen 1914.
- S. 68n: Om fattigloven, se Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 86, 116-117, samt Hansen 2022, s. 81-85.
- S. 69m: Om det provisoriske reglement 1806 og de følgende tilpasninger, se Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 131-132.
- S. 69n: Om de forskellige anordninger fra 1814, se Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 132-147, 149-153.
- S. 70ø: §22 i *Anordning for Almue-Skolevæsenet paa Landet*, 29.07.1814. Ordlyden svarede til det provisoriske reglement fra 1806. Om hovedindholdet i anordningerne, se Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 132-147.
- S. 71ø: Om undervisning af døve og andre børn med handicaps, se Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 250-256, 262-266.
- S. 71n: 1814-anordningerne blev fuldt op af en seminarielov i 1818. Nærmere herom i Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 91-107.
- S. 72m: Om den langstrakte implementering af 1814-lovgivning, se især Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 148-163.

S. 72n: I mange købstæder blev oprettelsen af realskoler dog først en realitet i 1830'erne. Se nærmere i Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 177-195, samt Larsen 2010.

S. 73ø: §18 i *Anordning om Almue-Skolevæsenet paa Landet*, 29. 07. 1814.

S. 73n: Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 220-227. Metoden var internationalt også kendt som "den Bell-Lancasterske metode" efter de to ophavsmænd.

S. 74n: Se Erik Nørres skildring af hverdagens udfordringer, der har kunnet rekonstrueres ud fra lærerens konceptbøger og bevarede skoledagbøger, i Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 215-220.

S. 75m: Udtrykkene "tabel- og bogklasse" hos Ottosen, 1977, s. 26. De bevarede tavler kan i dag ses i den digitale samling af anskuelsestavler, DPU, Aarhus Universitet.

S. 76ø: Om erindringer som kilde til barndommens læsning, se Appel og Christensen 2023, især s. 293-294. Desuden Zerlang, Andersen, Thomsen 1982.

S. 76m: Ottosen 1977, s. 19.

S. 76n: Ottosen 1977, s. 23.

S. 77ø: Ottosen 1977, s. 31.

S. 77m: Nielsen 1894, s. 146.

S. 77n: Nielsen 1894, s. 143-145. Mere om Antons læsning i Appel og Christensen 2023, s. 17-21.

S. 78ø: Om Rørbyes og Winthers udgivelse fra 1846, se Appel og Christensen 2023, s. 127-128. Citatet af Søren Kierkegaard er fra hans Notesbog nr. 32, notat nr. 150, fra 1854, se *Søren Kierkegaards Skrifter* (SKS) 2014.

S. 78m: Arnesen-Kall 1889, s. 16-20. Se også Appel og Christensen 2023, s. 171-172, 182-184.

S. 78n: Udviklingen er dokumenteret og beskrevet i Appel og Christensen 2023, s. 95-95. 288-290. Mens der i 1750'erne blev trykt ca. 60 bøger for børn (overvejende religiøse titler), dvs. i snit seks om året, var tallet i 1840'erne tidoblet til ca. 60 titler per år, målrettet børn. Om tidens bøger for børn, også Simonsen 1942 og Weinreich 2006.

S. 79m: Den centrale forsker bag teorien er den tyske litteratursociolog Rolf Engelsing, se samme 1973.

S. 80m: Om priser og reklamer for læsestof, se Appel og Christensen 2023, s. 130-132. Priseksempler generelt op gennem århundrederne hos Thestrup 1991.

S. 81m: Om børn med handicaps, se Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 250-256, 262-266. Om den videre udvikling, se Gjerløff og Jacobsen 2014, s. 294-303.

S. 81n: Om socialt udsatte børn, se Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 256-262.

S. 82ø: Om udsatte børn, herunder de såkaldte ”sinker” i tiden efter 1850, se Gjerløff og Jacobsen 2014, s. 304-307.

S. 82n: Om skrivefærdighed i 1800-tallet, se Sandersen 2020.

S. 84m: Et væld af norske udgivelser udkom i jubilæumsåret, dels historiske skildringer på nationalt plan, bl.a. Dokka 1988, dels en lang række skolehistorier om lokalområder. På nationalt norsk tv stod en hel aften i skolejubilæets tegn med dækning af den officielle fejring i Bergen med kongelig deltagelse. Udsendelsen kan ses på <https://tv.nrk.no/program/FHLD00001889>

S. 84n: Generelt om sammenkoblingen mellem officielle jubilæer og erindringspolitiske dagsordener, se bl.a. Warring 2011 og Adriansen 2003.

S. 85m: Jf. Haarberg 2022, blev billedet af stor kontinuitet i forhold til ”den gamle skole” fra netop 1730’erne også forstærket af, at Norge holdt fast i Pontoppidans pietistiske katekismusforklaring som skolebog helt frem mod 1800-tallets midte, mens den i Danmark var blevet afløst af Balles lærebog fra 1791, jf. foran s. 55m, med tilhørende note.

S. 86ø: Jf. foran s. 13m, med referencer til bl.a. Larsen [1916] 1984, bd. 1, og Feldbæk 1990.

S. 86m: Larsen 1984, bd. 1, samt konklusion bd. 2, s. 300. For en karakteristik, se Appel og Fink-Jensen 2013, s. 368-369 og Larsen, Nørr, Sonne 2013, s. 358-359.

S. 86n: Larsen 1914, citat fra s. 68.

S. 87ø: Det drejede sig primært om en række såkaldte paragraf 8-sager, hvor lærere blev afskediget pga. klager over brug af fysisk vold. Lærerforeningen så disse sager som en hetz mod sine medlemmer. Charlotte Appel og Fredrik Thue forbereder p.t. en sammenlignende analyse af de danske og norske skolejubilæumstraditioner.

S. 87ø: Skovgaard-Petersen 1989, s. 10.

S. 87m: Fembindsværket er Appel og Coninck-Smith 2013-2015. Om fejringen, se dokumentation samlet på <https://skolehistorie.au.dk/om-skolehistorie/skolens-200-aars-jubilaeum>

S. 88ø: Christensen 1996, s. 451-506, og Jensen 2012-2016, bd. 1, s. 91-215.

S. 88m: Udtrykkene ”ekstensiv læsning” og ”læserevolution” bygger på Engelsing 1973, jf. foran s. 79m, med tilhørende note.

S. 88n: Forbindelser mellem skole og demokrati er også drøftet kort i Korsgaard 1997 og 2004.

S. 89ø: Om overgangen fra fraktur til antikva, dvs. fra gotiske til latinske tryktyper, se Gjerløff og Jacobsen 2014, s. 174-179. Om pres fra lærerne i forhold til kun at have en slags skrift, når børn skulle lære at skrive selv, se Matcham 2024.

S. 89m: Om grundlovene 1849 og 1915, se hhv. Nygaard 2017 og Koefoed 2024.

- S. 89n: Om tidlige biblioteker, se Nielsen 1960; Dahlkild og Larsen 2021, bd. 1.
- S. 90ø: Om udvikling af et offentligt biblioteksvæsen, se Dahlkild og Larsen 2021, bd. 1 og 2. Om loven 1920, sst. bd. 2, s. 11-22.
- S. 90m: Jensen 2012-2016, bd. 2 og 3.
- S. 90n: Jensen 2012-2016, bd. 2 og 3, samt Jensen 2017.
- S. 91ø: Om Grundtvigs fremhævelse af det levende ord, se bl.a. Thodbjerg og Thyssen 1983 og, specielt i forhold til skole, også Bugge 1965.
- S. 91m: Om Vedels visebog, se Appel 2001, s. 352-353.
- S. 92ø: Om 1800-tallets dyrkelse af folk og mundtlig kultur, se Korsgaard 2004. Især om den grundtvig-koldske tradition, se Bugge 1965.
- S. 92ø: Om børns læsekultur, se Christensen og Henkel 2024.
- S. 92m: Om den auditive vending, se Andersen 2018; Have og Svendsen 2024.
- S. 93m: Om danskfaget, herunder det såkaldt sthyrske cirkulære fra 1899 (navngivet efter en embedsmand), se Gjerløff og Jacobsen 2014, s. 177-182, og Sørensen 2008, s. 17-34.
- S. 93n: Om tidlig kanon, se Sørensen 2008, s. 46-77.
- S. 94ø: Om kanon for skolebørn, se Coninck-Smith, Rasmussen, Vyff 2015, s. 149, 201-202.
- S. 94n: Om PISA og de øvrige internationale læseundersøgelser, se Coninck-Smith, Rasmussen, Vyff 2015, s. 39-53, og Sandersen 2020, s. 298-303.
- S. 95ø: Sst.
- S. 95m: Den nyeste udvikling kan følges hos DPU, Aarhus Universitet, der står for det danske bidrag til PIRLS-undersøgelsen (Progress in International Reading Literacy Study). Se <https://dpu.au.dk/forskning/komparative-undersogelser/pirls/ompirls>. Her også omtale af pigernes fortsatte forspring i PIRLS 2021. Næste undersøgelse er planlagt til 2026.
- S. 95n: Om det ”selvvirkssomme” barn i tidlig reformpædagogik, se især Nørgaard og Henriksen 1983; Nørgaard 2022; Gjerløff m.fl. 2014, s. 113-125, 243-250. Den centrale teoretiker bag de ”multiple intelligenser” er Howard Gardner, mens Kenneth og Rita Dunn er hovednavne bag teorien om forskellige ”læringsstile”. Se også Coninck-Smith, Rasmussen, Vyff 2015, s. 126-127.
- S. 96m: Om tosprogede elever, se Coninck-Smith, Rasmussen, Vyff 2015, s. 303-313, og Holmen m.fl. 2021.
- S. 96n: Om diagnoser i skolens verden, se Coninck-Smith, Rasmussen, Vyff, s. 347-369.

S. 97m: Om digitale medier i skolen, se orientering på Undervisningsministeriets hjemmeside, per 19. 10. 2025, <https://www.uvm.dk/frie-grundskoler/indhold-og-rammer/hjemmeundervisning>. For et konkret eksempel gengivet i DR1, 2.10.2021, se <https://www.dr.dk/nyheder/indland/stor-stigning-i-antallet-af-hjemmeunderviste-boern-hjalte-og-trine-staar-selv-dansk>.

S. 97n: I første del af 2020'erne er regulering af skærmtid i skolerne og institutioner blevet intenst diskuteret. Se fx Johansen 2024.

S. 98m: Om bekymringsdiskurser og nye mediers anderledes muligheder, se fx Jensen 2017; Johansen 2014.

S. 98n: Der henvises til McLuhan 1962 [dette er det korrekte år, ikke 1964].

S. 99m: Om børns læsekultur i en forandret medieverden, se bl.a. Andersen 2018; Christensen og Henkel 2024